

Góralski, Wojciech

Obowiązki dziekanów w diecezji płockiej w świetle nominacji dziekańskich za bpa Ludwika Bartłomieja Załuskiego (1699-1721)

Studia Płockie 14, 187-191

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Wojciech Góralski

**OBOWIĄZKI DZIEKANÓW W DIECEZJI PŁOCKIEJ
W ŚWIETLE NOMINACJI DZIEKAŃSKICH
ZA BPA LUDWIKA BARTŁOMIEJA ZAŁUSKIEGO (1699—1721)****WSTĘP**

Mając na uwadze odnowę duszpasterstwa, jak również podniesienie karności kościelnej wśród duchowieństwa, sobór trydencki zwrócił uwagę na rolę struktur dekanalnych w organizacji diecezjalnej.¹ W następstwie tego Kongregacja Soboru określiła w 1593 r. szczegółowe zadania dziekanów, przyznając im ważne miejsce w administracji diecezjalnej.² Nic też dziwnego, iż już w drugiej połowie XVI w. daje się zauważyć, także w Polsce, odnowienie i pomnożenie sieci dekanalnej. Wiele miejsca poświęcają urzędowi dziekańskiemu synody prowincjonalne, począwszy od synodu warszawskiego z 1561 r.³ Polecają one rozbudowę sieci dekanalnej, a na dziekanów nakładają doniosłe obowiązki, m.in. czuwania nad życiem kościelnym w dekanacie, wizytowania parafii, zwoływania kongregacji dekanalnych. Ku sprawom tym kieruje się także uwaga ówczesnych synodów diecezjalnych, które już szczegółowo, w nawiązaniu do warunków lokalnych, normują wspomnianą dziedzinę.⁴ Należy przy tym dodać, iż zagadnienia związane z funkcjonowaniem struktur dekanalnych, podobnie zresztą jak cała reforma trydencka, odbijają się szerokim echem również w ustawodawstwie diecezjalnym XVII i pierwszej połowy XVIII w.

Biskup płocki Ludwik Bartłomiej Załuski (1699—1721) zastał sieć dekanalną ustaloną w rozporządzeniu z 1693 r. przez swojego poprzednika, zresztą brata, Andrzeja Chryzostoma Załuskiego, obejmującą 31 dekanatów.⁵ Tenże poprzednik określił również we wspomnianym rozporządzeniu obowiązki dziekanów,⁶ co powtórzył w statutach synodu z 1698 r.⁷

Ponieważ w nominacjach wystawionych dziekanom biskup Ludwik Bartłomiej Załuski odwołuje się z reguły do ustaleń poprzedniego ordynariusza, wypada je na wstępie przedstawić.

¹ Zob. Conc. Trid., sess. XIV, c. 9 de ref. oraz sess. XXIV, c. 13 de ref.

² B. Kumor, *Dzieje ustroju kościelnego w Polsce*. W: *Historia Kościoła w Polsce* (pod red. B. Kumora i Z. Obertyńskiego), t. 1, cz. 2, Poznań—Warszawa 1974, s. 249.

³ Zob. B. Ulanowski, *Materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce w w. XVI*. W: *Archiwum Komisji Historycznej*, t. 1, Kraków 1895, s. 457 (stat. 3).

⁴ Czyni to np. synod płocki z 1698 w obszernym rozdziale XVIII („De officio decanorum foraneorum”) statutów. Zob. *Statuty synodu płockiego bpa Andrzeja Chryzostoma Załuskiego z 1698 roku* (wyd. W. Góralski), Płock 1984, s. 159—181.

⁵ *Archiwum Diecezji Płockiej* (odtąd: ADP), *Episcopalia* (odtąd: Ep.) 46, k. 193—195.

⁶ Tamże, k. 189—189v.

⁷ ADP, *Statuty synodu płockiego...*, s. 182—190.

1. OBOWIĄZKI DZIEKANÓW W USTAWODAWSTWIE BPA ANDRZEJA CHRYZOSTOMA ZAŁUSKIEGO

W rzędzie powinności piastujących urzędy dziekanów rządcą diecezji stawa najpierw kongregacje dekanalne. Powołując się na dawne konstytucje diecezjalne⁸ poleca dziekanom zwoływać kongregacje dwa razy w roku — w maju i październiku — w poszczególnych parafiach, dekanatu, per turnum.⁹ Przewidziane do omawiania i rozstrzygnięcia podczas wymienionych zebrań duchowieństwa dekanatu kazusy moralne, nazwane przez biskupa „puncta pro collatione spirituali”,¹⁰ miały być podawane do wiadomości wcześniej, z kongregacji na kongregację. Każdy z proboszczów winien opracować je na piśmie i złożyć na ręce dziekana, ten zaś miał obowiązek przesłać je w ciągu miesiąca od kongregacji — wraz z aktami posiedzenia — biskupowi. W ten sposób Załuski zamierzał, jak to sam później stwierdzi, poznać stan umysłowy poszczególnych duchownych w diecezji, szczególnie ich pilność i zdolności.¹¹ Gdy chodzi o pozostałe cele zebrań dekanalnych, prawodawca diecezjalny poleca dziekanom stosować się do ustaleń synodów prowincjonalnych,¹² jak również do jego instrukcji dla dziekanów, wydanej nieco wcześniej.¹³

Biskup zwrócił następnie uwagę na systematyczne, coroczne wizytacje dziekańskie w poszczególnych parafiach dekanatu.¹⁴ Należy je odbywać w zwykłej roboczej formie, z pominięciem strony obrzędowej. Podczas wizytacji dziekan winien przeprowadzić dochodzenia odnośnie do stylu życia i obyczajów duchowieństwa parafialnego. W przypadku spotkanych nadużyć, winnych należy upominać i karcić, a każde upomnienie powinno być wpisane do protokołu wizytacji. Trzeba poza tym ustalić, na ile proboszczowie realizują powizytacyjne dekrety biskupie. O poważniejszych wykroczeniach kleru dziekani mają donosić ordynariuszowi.¹⁵

Poza tym dziekani zostali zobowiązani do kontroli i wykonywania testamentów po zmarłych kapłanach w dekanacie, w szczególności do troski o inventarz rzeczy pozostałych po zmarłych, który należało okazać biskupowi.¹⁶

Dziekani powinni następnie spowiadać — co trzy miesiące — proboszczów oraz tych kapłanów w dekanacie, którzy popadli w nałóg rozwiązłości lub pijaństwa.¹⁷ Ich obowiązkiem ma być również obrona duchownych przed krzywdami i zniewagami stanu duchownego, pomaganie kapłanom w rozstrzygnięciu ich wątpliwości, towarzyszenie wizytatorowi podczas wizytacji generalnej i informowanie go o stanie poszczególnych parafii.¹⁸

⁸ Por. Polecenie synodu biskupa Wojciecha Baranowskiego z 1593 r. w sprawie zwoływania przez dziekanów konferencji dekanalnych (J. Sawicki, Synody diecezji płockiej i ich statuty. W: Concilia Poloniae, t. 6, Warszawa 1952, s. 352.)

⁹ ADP, Ep. 46, k. 189—189v oraz 194v.

¹⁰ Tamże, k. 189v.

¹¹ Zob. Relacja biskupa A. Ch. Załuskiego o stanie diecezji z 1696 r., ADP, Ep. 47, k. 494.

¹² Por. Constitutiones synodorum Metropolitanæ Ecclesie Gnesnensis provincialium autoritate synodi provincialis Gembicianaë per deputatos recognitaë, iussu vero et opera [...] Joannis Wężyk [...] editaë, Cracoviae 1761, k. 56—57.

¹³ Zob. ADP, Ep. 46, k. 30—33.

¹⁴ Tamże, k. 194v.

¹⁵ Tamże, k. 189.

¹⁶ Tamże, k. 194v.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

Rekompensatą za staranne wykonywanie wymienionych w zarządzeniu obowiązków dziekańskich miało być wynagradzanie dziekanów przez biskupa częścią dochodów płynących z grzywien wymierzanych — w formie kar — przez oficjałat tym winnym, których dziekani zadenuncjują rządcy diecezji, oraz częścią spadków, którą każdy z proboszczów zobowiązany był — w określonej przez siebie mierze — zapisać testamentem swojemu dziekanowi. W przypadku stwierdzonego w testamencie pominięcia dziekana, należną mu część pozostałego po zmarłym majątku miał ustalać biskup.¹⁹

Na znak rangi urzędu dziekańskiego, wszyscy zatrudnieni w duszpasterstwie, nie wyłączając cieszących się jakąkolwiek godnością, zostali zobowiązani do posłuszeństwa własnemu dziekanowi w tym, co odnosi się do jego urzędu.²⁰ W przypadku zaś występujących przejawów nieposłuszeństwa i uporu u upomnianych przez dziekana i zadenuncjowanych ordynariuszowi, ten ostatni miał stosować wobec winnych kary, proporcjonalne do ich winy.²¹

Omówione obowiązki dziekanów Andrzej Chryzostom Załuski powtórzył w statutach synodalnych z 1698 r., dodając jedynie nowe uwagi. Statuty zobowiązywały więc piastujących urząd dziekański do kontroli życia, obyczajów i pracy duchownych ich dekanatów. Tego rodzaju funkcja wymaga, zaznaczył prawodawca, przede wszystkim wysokiego poziomu życia religijnego, wielu przymiotów oraz osobistego przykładu. Biskup nakłada na dziekanów obowiązek gorliwej troski o wierne spełnianie przez kler statutów synodalnych oraz innych zarządzeń biskupich. Każde zaś stwierdzone naruszenie norm prawa wymaga udzielenia przez dziekana winnemu braterskiego upomnienia, a także bezzwłocznego pisemnego powiadomienia rządcy diecezji wraz ze wskazaniem konkretnych danych.²²

Dużo miejsca poświęcił Załuski w swoich statutach kongregacjom dekanalnym.²³ Zaprogramował je jako doniosłe narzędzie odnowy podupadłej dyscypliny duchowieństwa diecezjalnego, nawiązując szeroko do „Listu pasterskiego” Bernarda Maciejowskiego.²⁴

2. OBOWIĄZKI DZIEKANÓW W NOMINACJACH BPA LUDWIKA BARTOMIEJA ZAŁUSKIEGO

We wpisanych w „acta episcopalia” biskupa Ludwika Bartłomieja Załuskiego kilku nominacjach na dziekanów znajdujemy bogaty materiał dotyczący obowiązków wymienionych urzędników biskupich. Mianując określonych kapłanów na stanowiska dziekanów rządcą diecezji wymienia w każdym przypadku ważniejsze ich powinności, przypominając zarazem o doniosłości powierzonego im urzędu.

W nominacjach podkreśla się — z reguły już we wstępie — znaczenie funkcji i misji dziekana. Zwraca się uwagę na to, iż dziekani, obok wikariuszy generalnych i oficjałów, należą — w myśl prawa — do najbliższych

¹⁹ Tamże, k. 189v.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

²² Statuty synodu płockiego..., s. 182—190.

²³ Tenże, s. 161—176.

²⁴ Zob. W. Góralski, Działalność ustawodawcza Andrzeja Chryzostoma Załuskiego, biskupa płockiego (1692—1698) (mps), s. 218—228.

współpracowników ordynariusza.²⁵ Załuski odwołuje się tutaj zawsze do analogii w stosunku do Rady Starszych Mojżesza,²⁶ która miała wspierać tego ostatniego w prowadzeniu ludu ku Bogu. Dziekani w poszczególnych dekanatach diecezji — jako mężowie wybrani — mają wspierać biskupa w jego roli przewodnika diecezjan ku celowi nadprzyrodzonemu. Tak jak członkowie Rady Mojżeszowej, ważniejsze sprawy dziekani winni przedkładać rządcy diecezji, sprawy zaś mniejszej wagi winni załatwiać sami.

Do ważnych obowiązków dziekańskich ordynariusz zalicza coroczną wizytację parafii przynależących do dekanatu, w czasie odpowiednim dla dziekana.²⁷

Mówi się następnie w nominacjach *expressis verbis* o powinności zwoływania dwa razy w roku — w maju i październiku — kongregacji dekanalnych. Wypada zauważyć, iż tym samym Ludwik Bartłomiej Załuski modyfikuje dyspozycję swojego poprzednika, zawartą w statutach synodalnych z 1698 r., które — jako termin odbywania wymienionych kongregacji — wskazywały połowę czerwca i początek listopada.²⁸

Do szczególnych zadań dziekana należy badanie, czy ktoś z dekanatu nie kandyduje do przyjęcia święceń, jak również inwigilacja w przedmiocie rezydencji beneficjantów, ich troski o świątynie, głoszenie słowa Bożego, zarząd majątkiem kościelnym, obronę praw kościołów. Poza tym dziekani obowiązani są zgodnie z normami prawa powszechnego oraz w myśl ustaleń konstytucji prowincjonalnych wiedzieć, czy poszczególni duchowni dekanatu posiadają należytą wiedzę, czy właściwie sprawują sakramenty św., jaki jest ich styl życia i obyczaj.²⁹

W sytuacjach skonstatowanych nadużyć, szczególnie podczas wizytacji, dziekani powinni starać się o zażegnanie przede wszystkim zgorzenia. Baczniejszą uwagę należy zwrócić w przypadkach stwierdzonego konkubinatu lub nałogu pijaństwa duchownych. O jednym i drugim rodzaju wykroczenia dziekan obowiązany jest, nadmieniał biskup w nominacjach, każdorazowo powiadomić kurię biskupią. Winnych należy jednocześnie upomnieć, czyniąc w tej mierze odpowiednią notatkę w aktach dziekańskich. Upomnienia te, nadmieniał Załuski, będąc przezeń traktowane jako kanoniczne.³⁰

Gdy chodzi o inne obowiązki dziekańskie, Ludwik Bartłomiej Załuski odwoływał się w swoich nominacjach do wyżej omówionych ustaleń w tym względzie swojego poprzednika.

Do uprawnień dziekanów, o których wspominają ich listy nominacyjne, ordynariusz zaliczał zawsze prawo poświęcania paramentów liturgicznych i krzyży przydrożnych oraz prawo rozgrzeszania od rezerwatów biskupich.³¹

²⁵ Zob. np. ADP, Ep. 48, k. 199 (nominacja Marcina Popławskiego na dziekana dek. Nowe Miasto).

²⁶ Por. Wyj 18, 21—23.

²⁷ Zob. np. ADP, Ep. 48, k. 659 (nominacja Stanisława Konarzewskiego na dziekana dek. Mława).

²⁸ Statuty synodu płockiego..., s. 161—162.

²⁹ Zob. np. ADP, Ep. 48, k. 694—695 (nominacja Baltazara Klonowskiego na dziekana dek. Maków).

³⁰ Zob. np. ADP, Ep. 48, k. 200 (nominacja Marcina Popławskiego na dziekana dek. Nowe Miasto).

³¹ Zob. np. tamże. Do rezerwatów biskupich synodu z 1698 r. zaliczył: dobrowolne zabójstwo, notoryczne cudzołóstwo, notoryczny konkubinatu, kazirodztwo w I i II stopniu pokrewieństwa, spędzenie płodu, zaduszenie przez matkę podczas snu dziecka oraz samo spanie matki z dzieckiem nie mającym 3 lat, przywłaszczenie sobie, jak również zatrzymanie dziesięciny lub czynszu, kradzież mienia po zmarłych kapła-

W zakończeniu nominacji biskup zwracał się zazwyczaj do nowo mianowanego o sumienne spełnianie obowiązków, wszystkim zaś pozostałym duchownym dekanatu przypominał o obowiązku okazywania dziekanowi posłuszeństwa i czci.³²

3. UWAGI KOŃCOWE

Wystawiane przez biskupa Ludwika Bartłomieja Załuskiego w latach 1699—1721 nominacje dla dziekanów uwzględniają wszystkie istotne wymogi zarówno soboru trydenckiego, jak i synodów prowincjonalnych, adresowane do wybranych na urząd dziekański. Zwracają więc nade wszystko uwagę na moment kontroli życia, obyczajów i pracy duchowieństwa dekanalnego, jaką winni przejawiać reprezentanci biskupa w terenie diecezji. Taki model dziekana miał odegrać w dziele reformy trydenckiej określoną rolę, dominował on zresztą przez wiele stuleci.

Pozostaje momentem charakterystycznym, iż biskup płocki, wyszczególniając zadania i obowiązki dziekanów, odwoływał się do doniosłych aktów prawnych swojego poprzednika. Ten ostatni poświęcił urzędowi dziekańskiemu wiele miejsca zarówno w swoim rozporządzeniu z 1693 r., jak i w statutach synodalnych z 1698 r. Widać zatem pewną ciągłość w ustawodawstwie diecezjalnym, jak również cenną spójność tegoż ustawodawstwa z praktyką diecezjalną.

nach, lubieżność i pijaństwo — jako nałogi u kapłana, diakona, subdiakona, napad i zniszczenie kościoła lub cmentarza. Zob. Synod diecezji płockiej..., s. 131.

³² Zob. np. ADP, Ep. 48, k. 659.